

רחל אליאור

והלל למלים הקרושות
שהנן אחיות קטנות
לערב הוד
וכמוהו תרענה לפתח
דלתות אל פנים האני
ואלף שערי

(ולרה, קדוש)

פעמים רבות לחלוק על דבריו בפרטים ובכללים. שלום חרץ
את רינה של החסידות בפרק האחרון של ספרו זימי יסוד
במיסטיקה היהודית, בשעה שאמרו: "מפתיעה היא העובדה
שפרץ זה של אנרגיה מיסטית, שהיה גלום בשורת הצדיקים
המיסטיקנים שעיצבו את רמותה של התנועה, לא יצר

ברופ' רבקה ש"ך אופנהיימר, שהלכה לעולמה
בטרם עת, פתחה לרבים שערים לעולמות גנוזים
בשעה שהעלתה לראשונה בפרהסיה אקרמית את
קולם של המגיד ממזריטש ושל הרב קוק, את
תורותיהם של ר' שניאור זלמן מלארי ושל בעל מיהשילוח
ואת שלל קולותיהם של ספרים וסופרים יהודיים, שהמחקר
המדעי לא הגיע עדיהם, או שלשונם לא היתה שגורה בפי
הקוראים והלומדים ותפישת עולמם נותרה סמויה מן העין.
ברופ' ש"ך רחשה כבוד ואמפאיתיה לרבריהם ולשיקולי-
דעתם המשתנה של יוצרים והוגים בני דורות שונים ואהבה
עמוקה לשפה העברית, לסגנון, לעיצוב הלשוני ולמרקם
האוסטיאטיבי והאסתטי הכרוך בשפה, היא ביקשה לקיים
דבישיח בין הדורות ולהקשיב לשאלות הדוחניות אשר עמן
התמודדו יוצרי הקבלה והחסידות ודובריה השונים של
ההגות המיסטית. היא הטתה אוזן, ולפעמים גם נפש,
לשאלות, שפעמים רבות הסתתרו מאחרי לשון עמומה,
מרומוזת וצופנת סוד, לשונם של אלה שביקשו להביע את
שאין לו מבע וחפשו ביטוי לעולמות שנגלו להם בעיני
רוחם. במחקרה היא הביאה בחשבון הן את ההיבט ההלכתי
והן את ההיבט הלארציונאלי שהשפיעו על ההגות
המיסטית, ותבעה תשומתלב מדוקרקת ללשון ולרזות,
לעובדות ולמשמעותן. בעוצמה רוחנית, שנלוותה לסקרנות
אינטלקטואלית ערה, בחרוהו בלשית-בלשנית, שחברה
לראייה מפוכחת של המציאות, ובלהט נפשי, שהיה כרוך
בשקיקה לפענח את סוד הכתוב ולעמוד על מוקד הדברים -
ביקשה רבקה ש"ך להיות 'צפנת פענח' של הספרייה
המיסטית החסידית, דהיינו, להתיר את פקעת גלגוליה
השונים של הלשון העברית בשיח הדורות, לפענח את סוד
היצירה ומשמעותה, לחשוף את הבעיות הרוחניות שעמן
התמודדו מחבריה של הספרות החסידית ולפרש את הדברים
בלשון ימינו.

רבקה ש"ך החלה לעסוק במיסטיקה החסידית בשלהי
שנות החמישים, ומראשית שנות השישים פרסמה במלך
סודה של מאמרים שדנו בתורת הצדיק של ר' אלימלך
מליזנסק ובתורתו האנטיספיריטואלית של הרבי מלארי,
באוסטרונייה הרוחנית של חסידות איוביצה ובמיסטיקה של
תורת המגיד ממזריטש. בראשית עבודתה היא יצאה
לתמודד עם תפישתו של מארטין בובר על החסידות
ופתחה דיאלוג נוקב ויכוח רחבייריעה על מהותה של
החסידות ועל המתודולוגיה הנאותה של חקירתה. את כל
אלה עשתה עוד לפני שהשלימה, ב-1966, את כתיבת
הדיסרטאציה שלה, שדנה ב'יסודות קוויאטיסטיים במחשבה
החסידית במאה ה-18'. העבודה, שנכתבה בהדרכתו של
פרופ' גרשם שלום, ראתה אור בשנת 1968 כספר שכותרתו
החסידות במיסטיקה. היא היתה תלמידה מובהקת של גרשם
שלום, והנחותיו בהארת התופעה המיסטית היהודית ודרכי
הביקורת ההיסטורית-פילולוגית שהציב היוו תשתית
לעבודתה בחקר החסידות, אולם מסקנות מחקרה הובילוה

רעיונות דתיים חרשים ולא העלה תורות חדשות של הכרה מיסטית". עוד קבע שם, שהחסידות בכללותה זהה פחות או יותר עם המיסטיקה הקודמת לה וכו' בזמן צרה אותה מחדש" (עמ' 338).

דבקה ש"ץ חלקה על רציפות הזיקה שהעמיד שלום בין

במבוא לספר נאמר: "צריך לתת למקורות עצמם לדבר, הן כדי להיות נאמנים לגופי התורות בנות זמנן והן כדי למנוע אוריינטאציה מסולפת סביב החסידות, המותחת את היריעה של משמעותה אל ימינו בלא ביקורת מספקת" (עמ' 1). ההתמודדות העיקרית היא על הבנת הטקסט, על ההבחנה המדויקת בין המסורת הקבלית ובין האוריינטאציה החדשה הגלומה בהגד החסידי, ומטרתו של הפירוש היא בחינת שורשי הצמיחה של המחשבה החסידית וחשיפתם של יסודות חברתיים ואינטרסים בני זמנם שהדושים משמשים להם תעמולה. זה זמן רב שהמחקר במיסטיקה היהודית פסק לראות את המערכת האבסטרקטית של דרכי החשיבה כעומדת ברשות עצמה; הפונקציה החברתית שהיא מילאה והגוונים השונים של תעמולתה נראים היום כחלק בלתי נפרד של מחקר משמעותה" (עמ' י"ב).

הפירוש המפורט לספר, החושף את עקרונות החשיבה המיסטית שעליהם מבוססת תורת המגיד והמבאר את מבנהו האסופיאטיבי של הדרוש החסידי ואת משמעותו, יוצר גשר פרשני ומושגי בין הטקסט החסידי האניגמטי, החבו בסבך רמזי המקורות ומסתתר בשפירד חבוז, לבין הקורא בן ימינו, שאינו אמון עוד על תחביר לשון הדרוש ועל פשרה המיסטי.

במשך שלושים שנה הדחיכה פרופ' רבקה ש"ץ את גבולו של חקר החסידות כריסציפלינה מדעית ותרמה תרומה נכבדה לפריחה האינטלקטואלית של מדעי היהדות שהתרחשה באסכולה של גרשם שלום וכחוג תלמידיו וממשיכי דרכו. היא היתה בעלת זכות ראשונים בהוראת חסידות בחוג למחשבת ישראל, כפרסום מחקרים פורצי דרך בהבנת החסידות על דומיה העיוניים וערכיה המיסטיים ובהדרתו המדעית של חיבור חסידי בעל חשיבות ראשונה במעלה. תלמידיה, עמיתיה וחבריה, שהיו עדים לעוצמה הרוחנית שהיתה גלומה בה, למחויבות העמוקה לרכה הרעיונית, לשפע החיים והיצירה שהאצילה על הסובבים אותה וללהט של רבניה הן ברבני תורה והן בצרכי ציבור, דואכים על לכתה כטרם עת וחוכדים את יפי רוחה.

(בעקבות דברים שנאמרו בערב זיכרון לפרוים רבקה ש"ץ אופנהיימר)

1. למהותו של הצדיק בחסידות - תורתו של ר' אלימלך מלינסק, מזל, 1960; 'אנטיספיריטואליזם בחסידות - עיונים בתורת ר' שניאור זלמן מלאדי, מזל, 1962; 'אוטונומיה של הרוח ותורת משה, מזל, 1963; 'היסוד המשיחי במחשבת החסידות, מזל, 1967; 'זידי ציוני על סף המשרפות בין חסידות לציונות, מזל, 1969; 'דשימותיו של חסיד אגנוסטיק, מזל, 1972.
2. 'אדם נוכח אלהים ועולם במשנת כובר על החסידות, מזל, 1960.

3. תשובת כובר למאמר הנוכח בהערה 2 ראה בספר לכבודו: Philosophen des Martin Buber 20 Jahre, inderts, P. 627. על המשך הוויכוח, במאמרו של ג. שלום, 'פירושו של מרטין כובר לחסידות, אמת, חוברת ט', תשכ"ג, שנכתב בהמשך למאמרה של רבקה ש"ץ - ראה: שלום, דברים בני, תל-אביב, 1975, עמ' 361-382.

4. החסידות במיסטיקה, עמ' 11-13.

5. שם, עמ' 13.

6. שם, עמ' 9.

7. שם, עמ' 11.

8. מגיד דבריו לעקב למגיד דב בער ממזריטש, מאגנס, ירושלים, תשל"ה. תל-אביב, תשנ"ב.

המורשת הקבלית ובין המשכה החסידי, ויצאה נגר טענתו בדבר העדר חידוש עקרוני בתורתה. היא ראתה בחסידות המשך לקבלה מזה ומפנה רבישמעות מזה. שכן לדבריה, יוצרי הספרות החסידית כתבו מתוך הרגשת התגלות של עולם אידיאלי חדש, אבל חתרו להסביר את עצמם במסגרתה של תפיסת המציאות הלוגיקלית ובלשונה של המסורת הקבלית. היא תיארה את ההידברות בין שאלות תיאוסופיות קבליות מובהקות ובין חידושי התורה החסידית, וטענה, שחידושים אלה אכן נובעים מתוך המחשבה הקבלית, אך בה בעת תורגמו מתוכה ומתמודדים עם אינטרסים ודחגים חרשים. היא אף קראה תיגר על הנתנו של שלום בדבר הפופולריזאציה של המחשבה הקבלית שהתחוללה לרבריו בחסידות וכפרה מלכתחילה בפופולריזאציה של החסידות כמערכת רעיונית, כאמרה שאין זו אלא הכללה המושפעת עדיין מעמדתם הפתורמטפילית של מבקרי החסידות, שלא נתנו רעתם על רבגוניותה של היצירה החסידית אלא מיהרו להוציא עליה משפט. את ספרה הגרירה כ"ניסיון של התבוננות ועיון בכמה מבעיותיה הרוחניות של התנועה החסידית במאה השמונה עשרה", ובפתח רבניה אמרה, שעיקר המאמץ הוקדש לעצם הקריאה של המקורות הדרשניים של החסידות, שלא נקראו עד אז כעדות על חיי רת או כעדות על כיסופים וקונפליקטים אמיתיים של החיים הדתיים וכביטוי למעמרו של כוח דתי חי.

ב

רבנים אלה היתה קריאת תיגר, שכן חקר החסידות התמקד עד אז בהקשר ההיסטוריו-חברתי, שהתנכר לערכיה הפנימיים של החסידות, אותם ערכים שבשם נאה לעולם. אחרים מחוקריה של החסידות אף מידדו לקבוע את מקומה ומשמעותה ההיסטורית של התנועה הדתית החסידית ופסחו על עריכת דיון במקורותיה בפני הקורא. כנגד עמדות אלו, שעליהן העירה, כי "האמירה מגבוה וממרחק ובהכללה מאפיינת את חקר החסידות על כל זרמיה" - ביקשה רבקה ש"ץ להטעים את חיוניות ההתבוננות בשאלות הרוחניות שהחסידות נדרשה אליהן והציעה להאזין לרברי החסידים עצמם כדי להבין את המערכת הסובבה של עולמם הרוחני. היא עשתה זאת בשתי דרכים עיקריות. דרך אחת היתה בהצגת השאלות העיקריות, המושגים המרכזיים והרעיונות החדשים הנגזרים מספרות החסידית בת מאות הכרכים, תוך כדי מודעות למורכבות ההווה החסידית כתופעה רוחנית חברתית ולצורך לעמוד הן על המכנה המשותף למכלול החסידי והן על הקווים המייחדים את יוצריו השונים. פירותיה של דרך זו מצויים בספרה החסידות במיסטיקה ובעשרת מאמריה אשר דנים ברבגוניות היצירה החסידית ובאפיוניהם הייחודיים של יוצריה. הדרך השנייה היתה הרגמה הלכה למעשה של התביעה להטות את קשובה לשיח החסידי ולדרכי ביטויו, דהיינו הרגמה מפורטת של קריאה צמודה בטקסט חסידי, אולי הקשה, המעורפל והאסופיאטיבי שבין הספרים החסידיים. הדברים אמורים בקריאה מפרשת של מגיד דבריו לעקב, חיבורו הגרול של ר' דב בער המגיד ממזריטש. בשנת 1976 ראתה אור הוצאה ביקורתית של הספר, על-פי כתבייד עם מבוא, פירוש ומפתחות, ועד היום זה החיבור החסידי היחיד שזכה להערדה ולפירוש מפורט.